

WEG!

Danny Verbaan

WEG!

Ontsnapt aan de
Duitse bezetting

SCRIPTUM

Inhoud

PROLOOG Opluchting en paniek op de Zeemanshoop.....	7
Mysterie van Scheveningen	14
Reddingboot als jubileumcadeau	19
Huzarenstukje en veel toeschouwers	25
Tienerjaren met jazzmuziek	29
Twee Limburgers in Delft	34
Otto Neurath waant zich veilig.....	37
De schok van de Kristallnacht	42
Oorlog in Den Haag	53
Prooi van de Luftwaffe.....	57
Met de fiets naar de haven	63
Eerst een eitje eten.....	67
Koffers vol kostbaarheden.....	72
Nog een vierde student.....	75
Stormloop na het starten van de motor	79
‘Dat zijn mijn ouders!’	84
Noordwest is de koers.....	95
Geen golfslag, gelukkig.....	98
De bom barst.....	102
Rum en chocoladerepen.....	107
Nóg een schip, de Atjeh	112

Copyright © 2014 Danny Verbaan

Grafische vormgeving Bram Vandenberghe, www.igraph.be

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd in enige vorm of op enige wijze zonder schriftelijke toestemming met uitzondering van korte citaten als onderdeel van kritieken en boekbesprekingen.

ISBN 978 90 5594 963 2 NUR 330

www.scriptum.nl

Voor reacties kan contact worden opgenomen met Danny Verbaan, de auteur van dit boek. Hij is te bereiken via info@dannyverbaan.nl

Ook een mislukte vlucht.....	118
Duitse Joden wacht gevangenschap.....	121
Een militaire loopbaan.....	125
Broertje maakt zich verdienstelijk.....	131
Heel even de ‘Zeemanswanhoop’.....	134
Weerzien met veel herinneringen.....	139
 NAWOORD Het begon met een archiefstuk.....	 151
 Literatuur.....	 157

PROLOOG

Opluchting en paniek op de Zeemanshoop

TOT OP GROTE AFSTAND is op de donkere watervlakte het tumult te horen. In het schijnsel van de maan roepen en ruziën mannen en vrouwen, zo nu en dan stijgt wanhopig gejammer op. Er zijn erbij die naar de cyaankalipillen grijpen die ze al dagen bij zich dragen. Mocht de nood aan de man komen, dan verzekert het gif ze van een snelle, zelfgekozen dood. Misschien begint dat moment nu te naderen.

Het tumult is tweetalig. Mensen vallen elkaar in de rede. Het Nederlands heeft de overhand, maar er klinkt ook volop Duits. Dit maakt het er niet eenvoudiger op om onderling tot overeenstemming te komen. Om elkaar beter te kunnen begrijpen, wordt enkele keren luidkeels aangedrongen op een vertaling van wat een voorgaande spreker heeft verwoord.

Toch móeten ze met elkaar een oplossing zien te vinden. Een uitweg is er niet, want de groep zit op elkaar gepropt op een bescheiden reddingboot, de Zeemanshoop. Op 14 mei 1940 is deze rond negen uur 's avonds uit zijn thuishaven Scheveningen vertrokken. Het gebeurde overhaast, met veel te veel passagiers aan boord. Het schip is nog geen 13 meter lang en 3,20 meter breed. Het is ongelooflijk dat ze het voor elkaar kregen, maar op een oppervlakte van 41 vierkante meter hebben 46 personen een plaatsje weten te vinden.

De meesten van hen zijn Joods. Ze zijn op de vlucht voor het naziregime, dat de volgende dagen de bezetting van Nederland zal voltooien. Tot de groep behoren ook Joden uit Duitsland en Oostenrijk. In de jaren dertig zijn ze geëmigreerd, in de hoop dat ze in het vanouds neutrale koninkrijk in

het Westen gevrijwaard zouden blijven van de terreur, de minachting en de onderdrukking. Dit keer hebben ze opnieuw alles achter zich gelaten uit angst voor wat hun te wachten kan staan.

Bij het vertrek uit Scheveningen maakte de groep een aangeslagen indruk. Toch verraadden de gezichten van de opvarenden ook gevoelens van blijdschap en opluchting. Het was gelukt om op tijd weg te komen. Er lag een lange en verre van comfortabele zeereis in het verschiet, maar daarna zouden ze het veilige Engeland bereiken. Dat vooruitzicht maakte alles goed.

Maar nu is de stemming omgeslagen. De kust is heel in de verte nog zichtbaar wanneer de vrees voor wat komen gaat, begint te groeien. De Zeemanshoop komt nauwelijks nog vooruit. De temperatuur van de motor is te hoog geworden. Hij moet eerst afkoelen. De reddingboot dobbert alleen nog wat rond. Het lijkt wel alsof de afstand tot het vasteland eerder kleiner wordt dan groter. “We moeten terug! Nu kan het nog,” doorbreekt een stem de stilte van de avond.

Het voorstel krijgt meteen bijval, maar anderen willen er niets van weten. De paniek slaat toe. Er volgen discussies die al snel ontaarden in een geweldig geruzie. Deze maakt duidelijk hoezeer de achtergronden en de verwachtingen van de opvarenden uiteenlopen.

Dat is niet zo verwonderlijk, want de meeste vluchtelingen hebben elkaar nooit eerder ontmoet. Het is het lot dat hen samenbracht. Dit gebeurde nadat generaal Winkelman, de opperbevelhebber van de Nederlandse landmacht en marine, in de vooravond van de veertiende mei de capitulatie had aangekondigd.

In de vroege ochtend van 10 mei vielen Duitse troepen Nederland binnen. Hoewel volop weerstand werd geboden, was de overmacht te groot. Na enkele dagen verbeterde strijd kraakten de strijdkrachten in hun voegen. Het bombardement van Rotterdam op 14 mei maakte de overgave onvermijdelijk. Om half twee 's middags sloegen ruim vijftig Heinkel-toestellen het hart uit de stad. Met brisantbommen zetten ze de historische binnenstad in brand, tussen de zeshonderdvijftig en negenhonderd inwoners vonden de dood. Een veelvoud daarvan raakte gewond. De havenstad ligt volledig in puin.

De indringers dreigden ook Utrecht en andere steden van de kaart te

vegen. Winkelman moest zich gewonnen geven. “Nederlanders, wij hebben de wapens moeten neerleggen, omdat het niet anders kon,” sprak hij via de radio. Iedereen heeft dat gehoord. Op 15 mei zal Winkelman de capitulatie ondertekenen in een school in Rijsoord. “De strijd was te ongelijk,” voegde de opperbevelhebber er nog aan toe.

Die woorden veroorzaakten een schok onder de bevolking. In de huiskamers maakten gevoelens van machteloosheid, woede en verdriet zich van de mensen meester. Wat staat Nederland te wachten wanneer het is ingelijfd door het Derde Rijk? Wie zich de afgelopen jaren heeft verdiept in de situatie in Duitsland, weet dat er alle reden is tot zorg. Anders dan bij de Eerste Wereldoorlog is het Nederland dit keer niet gelukt neutraal te blijven.

Vooraf onder Joden is de paniek groot. Een aanzienlijk aantal van hen pleegt zelfmoord. Alleen al in Den Haag benemen vierenveertig personen tijdens of kort na de meidagen zich het leven. De meesten waren Joden. Er zijn ook veel mannen en vrouwen die zo snel mogelijk willen vluchten, bijvoorbeeld naar Engeland. In de havens van Scheveningen, IJmuiden en andere kustplaatsen smeken ze vissers om de oversteek te wagen. Die bieden ze volop geld en kostbaarheden aan. Toch gaat in elk geval in Scheveningen geen zee-man overstag.

Iedereen zou daarna onverrichterzake naar huis zijn teruggegaan, als niet toevallig vier studenten een gedurfd plan hadden bedacht. Ze zijn niet Joods, maar willen eveneens naar Engeland. Wat ze daar gaan doen, zien ze nog wel. Ze voelen in elk geval niets voor een onderdrukking door een Duitse bezettingsmacht. Een van hen is de 26-jarige Harry Hack die in Delft studeert. ‘Het flitst door mijn brein: ga naar Engeland,’ schrijft hij jaren later in een verslag over de gebeurtenissen.

Met een geleende fiets rijdt Hack die veertiende mei om zeven uur 's avonds op goed geluk vanuit Delft naar Scheveningen, waar hij toevallig twee medestudenten uit de Prinsensstad tegen het lijf loopt: Karel Dahmen en Jo Bonggaerts. Die kennen elkaar uit Roermond waar ze beiden zijn opgegroeid. Ze blijken op hetzelfde idee als Hack te zijn gekomen. Ze willen zo snel mogelijk weg uit Nederland.

Hack herkent de twee van zijn katholieke, Delftse studentenvereniging Sanctus Virgilius. Bij de haven besluiten ze de handen ineen te slaan, maar al snel stellen ze vast dat het geen enkele zin heeft om op de medewerking van

de vissers te rekenen. Een blik op de kade is wat dit betreft voldoende. De studenten zien hoe de Joden bij elk schip worden afgewezen. Dat is een fikse tegenvaller.

De drie denken na over een alternatief en ontdekken de Zeemanshoop. De reddingboot, natuurlijk!, realiseert Hack zich. Dat schip is niet alleen zeewaardig en sterk, het moet ook nog eens vierentwintig uur per dag ‘stand-by’ zijn om, zo nodig, meteen hulp te kunnen bieden. Er is altijd voldoende brandstof aan boord, dat kan haast niet anders. Hack ontpopt zich al meteen als een natuurlijk leider en roept op voor de reddingboot te kiezen.

Als ze eenmaal aan boord zijn, voegt zich een vierde, wildvreemde kerel bij de groep. Het is Lou Meijers, een eerstejaarsstudent Geneeskunde die helemaal uit Groningen is komen fietsen om eveneens naar Engeland te kunnen afreizen. Hack kent Meijers’ achtergrond niet en is daar vooralsnog ook niet in geïnteresseerd. Slechts één ding houdt hem bezig: hoe moet de Kromhoutmotor in de machinekamer aan de gang worden gebracht?

Scheveninger Tinus Rog kan daar antwoord op geven. Hij staat toevallig op de kade en toont zich bereid de motor te starten

Daarna gaat het snel. De Joden en anderen die weg willen, horen de Zeemanshoop grommen, sputteren en uiteindelijk genoegzaam tuffen. Er volgt een massale bestorming. Enkele juristen, een filosoof, een psycholoog, een militair, een bonthandelaar, de inkoopster van de hoedenafdeling van de Bijenkorf in Rotterdam en nog zoveel anderen – het is een rijkgeschakeerd, overwegend Joods gezelschap dat kans ziet zich op de reddingboot een plaatsje te verwerven. Iedereen wil mee. Het is een chaos.

De vier studenten kunnen de meute niet tegenhouden. Al snel dreigt het aantal vluchtelingen veel te groot te worden. De reddingboot is hier niet op berekend. Lou Meijers ziet zich genoodzaakt de hulp van de eveneens opgestapte militair in te roepen: desgevraagd vuurt deze met zijn geweer in de lucht. Dat helpt.

De massa op de kade deinst achteruit, zodat de Zeemanshoop kan worden losgegooid en aan zijn reis kan beginnen. ‘Er is geen vrij plekje waar je je voet kunt neerzetten. Een rondje maken over het dek gaat niet,’ schrijft Hack later in een verslag. ‘Er zit niets anders op dan buitenboord, over de stootrand, om het dek heen te lopen.’

Alle opvarenden zijn overhaast van huis vertrokken. Van het ene op het andere moment hebben ze hun bezittingen, hun familie en hun vrienden achter zich gelaten. De band met hun gewone leven is doorgesneden, misschien wel voorgoed. Aan de meeste personen valt bovendien iets op: ze beantwoorden geenszins aan het standaardbeeld van een vluchteling. Aan boord zijn geen mensen die, met de dood in de ogen en na een lange periode van ontberingen en onderdrukking, een veilig heenkomen zoeken. Integendeel.

Veel heren zijn gestoken in een keurig pak met een stropdas, met daar overheen een lange regenjas. Op hun hoofd dragen ze een hoed. Ook de dames zijn stijlvol gekleed, in een keurige rok en een hooggesloten blouse. Ten minste één van hen heeft een bontmantel aan.

Wie niet beter weet, zal denken dat dit gezelschap op weg is naar een beschaafd partijtje, maar dat het zich heeft vergist in de capaciteit en het comfort van het gekozen vervoermiddel. De kleding duidt op de achtergrond van de opvarenden. Ze zijn veelal afkomstig uit gegoede milieus.

Ten onrechte hebben ze het idee dat de vier studenten de reis tot in de puntjes hebben voorbereid en als een soort gidsende gastheren optreden. Ruim zeventig jaar later herinnert Karel Dahmen zich hoe hij op zee in gesprek raakte met de gezaghebbende, uit Wenen uitgeweken filosoof en econoom Otto Neurath.

“Und? Wo sind wir jetzt?,” luidde diens eerste vraag. “Ik kon hem daar geen bevredigend antwoord op geven,” aldus Dahmen. “Er volgde toen een tweede vraag. ‘Maar u kunt onze positie toch berekenen?’ sprak Otto Neurath. Ik zei dat ik dat nooit had geleerd. ‘Ah,’ knikte hij, ‘ist dass nicht so leicht?’ – is dat niet zo eenvoudig? ‘Nee, dass ist nicht so leicht,’ zei ik.”

Wie zich wél voorbereidde, is jurist jonkheer Marien de Jonge. Met zijn echtgenote Corrie en hun pasgeboren zoon Jan-Maurits woont De Jonge in een bescheiden huisje in de Haagse Bloemenbuurt. Hij is niet van Joodse komaf, maar wil meevechten tegen de Duitse agressor. Die drang is zó groot, dat hij, met instemming van zijn vrouw, de deur achter zich heeft dichtgetrokken en in zijn eentje is vertrokken.

Wanneer de Zeemanshoop stuurloos lijkt en het geruzie losbarst, mengt ook Marien de Jonge zich in de discussie. Zijn krachtige stem klinkt overal bovenuit. Hij realiseert zich dat hij niet per se naar Engeland hoeft om zijn

doel te bereiken: ook vanuit Zeeland kan de aanval op de Duitsers worden ingezet. Deze provincie heeft, met steun van Franse en Belgische troepen, standgehouden en blijft buiten het door generaal Winkelman te ondertekenen capitulatiebesluit.

Daarom roept De Jonge zijn medepassagiers op om af te zien van de reis naar Engeland. Het risico dat de oversteek op een ramp uitloopt, is in zijn ogen te groot. “In het belang van de vrouwen en kinderen,” voegt hij hier met veel gevoel voor dramatiek aan toe. Veel veiliger is het volgens hem om dicht onder de kust te blijven en in zuidwestelijke richting af te zakken. “We maken geen schijn van kans de overkant te halen,” zegt De Jonge.

De sergeant die bij het vertrek de schoten in de lucht loste, valt hem bij. Ook deze militair wil dat de koers naar Zeeland wordt verlegd. “Geen sprake van,” geven anderen als reactie. Alle opties komen voorbij. Zij die over de betrouwbaarheid van de motor van de reddingboot twijfelen, willen zo snel mogelijk terug naar Scheveningen. Dit druist weer in tegen het standpunt van degenen die op een nieuwe toekomst in Engeland blijven hopen.

Met name de Joodse vluchtelingen voelen zich voor het blok gezet. Ze hebben geen keus: in Nederland staat ze de terreur van de nazi's te wachten. Tegelijkertijd worden ze er niet geruster op wanneer ze hun blik over de zee laten glijden. Houdt het scheepje het wel en is er voldoende brandstof aan boord? Of dreigt de verdrinkingsdood?

Onder de sterrenhemel kijken de studenten elkaar wanhopig aan. Wat moeten ze doen? Dan richten ze zich tot de groep. “We zijn niet weggegaan om nu weer terug te keren,” zegt Harry Hack met grote stelligheid.

Die kordaatheid wekt indruk. De ruziemakers vallen stil. De krachtige woorden geven aan wie op de Zeemanshoop de leiding in handen hebben. Dat zijn de vier jonge kerels die al sinds het vertrek met van alles en nog wat in touw zijn geweest. “Als iemand terug wil, gaat hij maar zwemmen,” laat Hack er na een korte onderbreking op volgen.

De opstand is bedwongen. De studenten bepalen vanaf dat moment de koers. Het lukt ze om de oversteek te maken. Tal van gevaren lagen op de loer. Het veel te zwaar belaste scheepje had kunnen kapseizen. Ook kon de motor het begeven. Als het weer was omgeslagen, maakte de Zeemanshoop sowieso geen schijn van kans. De zee lag vol mijnen. Bovendien dreigde het voort-

durende gevaar van een aanval door Duitse vliegtuigen en marineschepen.

Het is een ongelooflijke ontsnapping met een ongekend resultaat: dankzij deze reis blijven de Joodse vluchtelingen uit handen van de nazi's en overleeft vrijwel iedereen de oorlog.

De Zeemanshoop, de vier studenten en eigenlijk ook de Scheveninger die de motor startte, hebben hiervoor gezorgd. Tijdens het geruzie aan boord zijn drie woorden cruciaal geweest. Ze klonken zó vastbesloten, dat niemand meer durfde tegen te sputteren. Hack sprak ze uit om duidelijk te maken hoe de vlag erbij hing: “We varen door!”

Mysterie van Scheveningen

SCHIPPER TINUS BRUIN van de Noord- en Zuid-Hollandsche Redding Maatschappij, de NZHRM, beent op woensdag 15 mei 1940 het politiebureau binnen. Hij is zijn reddingboot kwijt en komt daar aangifte van doen. Een agent biedt de 57-jarige Scheveninger een stoel aan. Op het bureau wordt een groot, dik aantekenboek opengeslagen. De politieman kijkt op zijn horloge en noteert eerst het tijdstip: 8.40 uur. Daarna schrijft hij een kort rapport van wat Tinus Bruin hem vertelt.

De schipper vergist zich een halfuur en schat dat het rond half tien 's avonds was dat onbekenden er met de Zeemanshoop vandoor zijn gegaan. Hij heeft het schip nog zien wegvaren, maar kwam te laat om in te grijpen. Het dek was overvol, stelde Bruin met eigen ogen vast, er kon geen muis meer bij.

De agent knikt bedachtzaam, concludeert dat hier sprake is van vermissing c.q. diefstal en vraagt naar meer details. Dan vat hij het verhaal als volgt samen: 'Aangever die getuige was van het uitvaren van de boot die zee koos in de richting Engeland, deelt mede dat de boot bemand was met militairen, officiers en burgers.'

Het klinkt vaag en dat is het ook. De Zeemanshoop is weg en blijft weg.

Het enige wat de reddingmaatschappij weet, is dat de reddingboot brandstof aan boord had om ongeveer vijftien uur te kunnen varen. 'Misschien is zij op zee drijvend opgepikt en een Britsche haven binnengebracht,' veronderstelt NZHRM in juni in het zogeheten godsdienstig-staatkundig dagblad *De Tijd*.

De wens zal de vader van de gedachte zijn geweest. Want als het klopt, is er 'een kleine kans' dat de reddingmaatschappij de Zeemanshoop naar eigen

zeggen 'na den oorlog terugkrijgt'. Dat zal goed nieuws zijn, aangezien 'deze uitstekende reddingboot in Scheveningen reeds zooveel schitterende diensten verrichtte'.

Scheveningen beschikt nog wel over een tweede reddingboot, de Prins Bernhard. Deze is in januari 1940 naar het vissersdorp gekomen. De naamgever was zelf aanwezig bij de officiële ingebruikneming. Het schip dient vooral voor acties vlak onder de kust. Het is een motorstrandreddingboot, wat betekent dat hij paraat staat op een aanhanger in het boothuis. Als de nood aan de man komt, kan de Prins Bernhard met een tractor door het zand naar de branding worden gereden. Hier moeten schipper Tinus Bruin en zijn mannen het voorlopig mee doen.

Zo valt in Scheveningen het doek voor een schip dat vanaf 1925 onlosmakelijk met het vissersdorp is verbonden. Sinds de ingebruikneming tot het moment van verdwijning is de Zeemanshoop 53 keer in actie gekomen om hulp te bieden. In totaal zijn vijftig mensen gered. De reddingboot mag gerust als een onverschrokken werkpaard worden beschouwd.

Dat kan ook van schipper Tinus Bruin worden gezegd. Hij is een man van weinig woorden, het werken op zee heeft hem gehard. Door zijn aderen stroomt geen bloed maar pekkel. Tinus is voor de duvel niet bang, hij deinst nergens voor terug. Tom de Booy, secretaris en later directeur van de NZHRM, beschrijft hem later als 'een ronde vent die voor z'n mening uitkwam, een kundig schipper'. Ook herinnert De Booy zich het 'gegroefde gezicht' van Tinus. 'Tabakssap in z'n gezichtsplooiën,' heeft de directeur hier nog aan toegevoegd. "Tinus Bruin was een rouwdouwer, maar hij had een hart van goud," zegt in 2015 oud-visser Daan Pronk (1922) uit Scheveningen. "Je kon op hem rekenen."

De laatste glimp die Bruin van de Zeemanshoop opvangt, vormt voor de schipper het sluitstuk van een serie tumultueuze gebeurtenissen. Na de Duitse inval op vrijdag 10 mei is ook voor de kust en rond het havengebied volop strijd geleverd. Bruin krijgt er veel van mee. Hij woont met acht kinderen in de Korbootstraat, in een eenvoudig buurtje met bescheiden huizen, vlak bij de haven. Tot zijn burenen behoren, met hun gezin, vooral veel vissers en mannen die in de bedrijven op en rond de kades werken.

In een huis hier vlakbij, aan de Vissershavenweg, doet zich op zondag 12